

Franolić, Branko; Mateo Žagar. An historical outline of literary Croatian / Branko Franolić. The glagolitic heritage of Croatian culture / Mateo Žagar ; [photographs Damir Fabijanić ... [et al.]. Zagreb : Erasmus Publisher ; London : Croatian Students and Young Professionals Network, 2008. 112 str. : ilustr. ; 24 cm
ISBN: 978-953-6132-80-5

U ovoj knjizi, temeljna znanja o hrvatskoj književnosti, pismenosti i jeziku, s osobitim naglaskom na hrvatskoj glagoljici, predstavljena su kroz povijesni pregled i raspravu o najizrazitijim značajkama ove tematske cjeline. No svatko tko pročita ovo djelo, vidjet će da to nije “još jedan pregled”, nego je rasprava koja znanstveno i objektivno odgovara na životna pitanja koja mnogima “dižu tlak” – zašto nas smeta izraz srpsko-hrvatski, tko ne može shvatiti čiji je pisac Ivan Mažuranić, što je htio Ljudevit Gaj, čemu je trebalo uništavanje šćaveta, kako to da Hrvati ne mogu skovati jedinstven pravopis?

Budući da su ovdje prisutna dva autora i dva izdavača, odmah se uočava čvrsta veza domovine i dijaspore, dvaju naraštaja i dvaju pristupa: iznutra i izvana.

Branko Franolić podario nam je sažet, ali iscrpan prikaz svega onoga što bi svaki Hrvat morao, a svaki stranac trebao znati o identitetu, nastanku, razvoju, rasprostranjenosti i vrijednosti hrvatske pisane književne baštine. Obimniji dio njegova rada pokriva razdoblje od početaka u sedmom stoljeću pa do početka dvadesetog stoljeća. Ono što se zbivalo u nedavnoj prošlosti i još uvijek je suvremeno, obrazloženo je u poglavlju *Croatian under “Yugoslavia” – and afterwards*.

Da to nije samo propagandni tekst tek preveden na engleski jezik, vidimo po izboru korištene literature u kojoj su ravnomjerno zastupljeni radovi različita porijekla i opredijeljenosti, gdje je na početku *The Encyclopaedia of religion* tiskana 1987. u Londonu, *Absolutism in Croatia* R. W. Seton-Watsona (London, 1912.), *Alt-kroatische Geistliche Schauspiele* Augusta Leskiena (Leipzig, 1884.), potom *The Construction of nationhood – ethnicity, religion and nationalism* Adriana Hastingsa – izdanje Cambridge University Press, 1997., *Grammars and dictionaries of the Slavic languages from the Middle Age up to 1850: an annotated bibliography* Edwarda Stankiewicza, Berlin, 1984., *Ana Katarina Zrinska und der Ozalski Krug* Inge Lahmann (München, 1990.); zatim pregled *Glagolitic manuscripts in the Bodleian Library* M. Tadina te članci Edith Durham, Stefana Ortera, Alda Scaglionea, A. R. Bagdasarova, Marcusa Tannera sve do programatskog djela iz 1978. *La Confusion des langues* A. Besançon. Koliko su mogli i uspijevali razumjeti ovu problematiku, možda najslikovitije govori naslov članka Paula Gardea *Langue et nation : Le cas serbe, croate et bosniaque* (objavljeno u *Langue et nation en Europe centrale et orientale du XVIIIeme siecle a nos jours. Cahiers de l'ILSL* 8, (1996), 123-148). Od kroatista koji su razmatrali ovu tematiku, Franolić navodi radove Dalibora Brozovića, Marka Samardžije, Milana Mogaša, Ive Pranjkovića, Ante Kadića, Milana Grlovića, Laszla Hadrovicsa, Daniela Barica, Eduarda Hercigonje, Stephena Krešića, Stjepana Ivšića, Dunje Fališevac i drugih, što govori o

izvršnom uvidu, poznavanju i poštivanju različitih metodologija i pristupa, premda im se uvijek nazire zajednički nazivnik: društvene, crkvene, političke okolnosti utjecale su i oblikovale pismo i jezik, ali je po istom ključu pismenost oblikovala i društvenu stvarnost, a ne samo umjetničko i misaono izražavanje.

Početnim se smatra razdoblje u kome na području presizanja Rima i Bizanta nastaje nova tvorevina iz koje se razvila Hrvatska. Već tada su prisutne tri upitne zamjenice: kaj, ča, što, ovisno o području, a jezik je prijelaz iz staroslavenskoga u starohrvatski. Obrazlažući razlike između hrvatskih i, recimo, makedonskih govora, autor ih slikovito uspoređuje s razlikama današnjega britanskoga i američkoga engleskoga. U to doba jezik i organizacija hrvatske crkve poprimaju svoje jedinstvene značajke koje su stoljećima bile izvor nadahnuća, ali i otpora. Osobito je značajan izbor glagoljice, najprije u pisanim, a kasnije i tiskanim tekstovima. Kako je papa Inocent IV. službeno odobrio glagoljsku liturgiju 1248., ona se slobodno razvijala te uskoro po izumu tiska izlazi i glagoljički Misal (1483.), uspostavljajući tradiciju koja će se održati sve do Drugoga vatikanskoga sabora – kad je hrvatsko bogoslužje na narodnom jeziku u krilu zapadne crkve postalo “kamen zaglavni” (premda su ga graditelji u prošlosti i odbacivali i zabranjivali!). Na tomu dugom hodu kroz povijest, jezik i pismo nisu bili tek sredstvo za prenošenje kulta, nego su vrlo rano poslužili i u pravne, imovinske, socijalne, ali i znanstvene i umjetničke svrhe. Autor je skladno ukomponirao mnoštvo imena, činjenica, značajnih i prijelomnih datuma, ali i prijepornih pitanja, loših i sretnih praksi, osvrćući se na nategnute, ali i pronicave teorije i (zlo)sretna tumačenja. Time je postigao izvrsnu dinamiku – često se vraćajući na to kako drugi vide ono što smo (ili nismo) činili, pruža nam vrsno mjerilo za razumijevanje vlastitoga položaja u zajednici naroda i kultura. Danas, kad je mladima teško zamisliti da je netko završavao iza rešetaka radi tamo nekakvoga jata, da je netko dobio batina zbog riječi, da je netko zakapao knjigu u krumpirište, dobro je znati oko čega su se lomila koplja i brusili klinovi i pera naših pređa, što su to dubili u kamenju, urezivali na palice i preslice, ukrašavali na pergameni, bilježili na neprijatelju nerazumljivom jeziku i pismu.

Na tridesetak stranica obimna je slikovna građa koja nas vrhunski izrađenim fotografijama vodi kroz razvoj hrvatske pismenosti, počevši s natpisom na Višeslavovoj krstionici i Valunskoj ploči, preko kamenih, pergamentskih i papirnih spomenika vjerskoga, pravnoga i svjetovnoga porijekla: Istarski razvod, Vinodolski zakonik, Bernardinov lekcionar, Zoranićeve Planine, Gundulićev Osman, Vitezovićeve Kronika, Kačićev Razgovor ugodni, Kraljski dalmatin, Zora i Danica kao predstavnici časopisa, do završne slike one stranice Telegrama na kojoj je 1967. objavljena Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika.

Potom slijedi rasprava Matea Žagara koja vrlo zgusnuto, ali svestrano i temeljito prikazuje nastanak, razvoj, obilježja i znanstvene poglede i postignuća o hrvatskoj glagoljici i jeziku tekstova njome napisanih, viđeni okom paleografa, jezikoslovca i povjesničara književnosti. Upozorava nas na povijesne okolnosti u kojima se pojavljuje, ali i na mnoge još neprotumačene činjenice. Odakle i zašto,

recimo, toliko spomenika na tlu Istre i sjevernih kvarnerskih otoka? Koliko je to uvjetovano vezom protupape Honorija II. i krčkoga biskupa? Kako se pretapaju uglata i obla inačica? Jesu li održive Jagićeve ili Štefančičeve teorije? Kako se moglo dogoditi da 1347. godine češki kralj Karlo IV. poziva pašmanske benediktince u Prag ne bi li obnovili tamošnju glagoljsku tradiciju? Zašto se na tlu Hrvatske tako dugo zadržala te je zlatno doba doživjela u kasnomu srednjem vijeku?

Upozorava na osnivanje senjske tiskare Šimuna Kožićića Benje, ali i na protestantsku glagoljičku tiskarsku djelatnost. Autor se osvrće i na krajnje pojednostavljen pristup po kome bi postojala neka zemljopisna podjela, odnosno granica između glagoljice na zapadu i ćirilice na istoku. Podsjeća na povijesnu zbilju uporabe triju pisama kod Hrvata i upozorava na vrhunska latinička renesansna djela, recimo, Marulićeva, znana i cijenjena u ondašnjoj Europi, nastala istovremeno kad i najraskošnije opremljeni glagoljički misali.

U pogledu jezika, upozorava na suvremene lingvističke analize koje se bave pojavom i oblicima hibridnoga jezika iznikloga na tlu staroslavenskoga i starohrvatskoga. Raspravlja o isprepletenosti triju upitnih čestica i donosi, kao primjer, znakovite stihove iz Petrisova zbornika:

*I reku emu anjeli vraž' i ki ga budu držali:
čto se žalostiš, ubogi človeče, i kai se mečeš,
i zač trepečeš?*

Anka Ivanjek